

בשוב ה' את שיבת ציון היינו כאילמים

טקס החתונה אינו משוחח יותר עם מושגי הזוגיות הישראלית, עם מוסד המשפחה, ויותר מכול – עם המסורת היהודית. האחריות לתיקון מוטלת על כולנו, חילונים ודתיים כאחד

איתמר לפיד

מהמעבר הזה - מעבר בלתי הפיך מאדם שקצותיו פתוחים אל העולם כולו, אל זוגיות מקודשת. בחירה באדם אחד, בהתקשרות אחת ויחידה. כניסה מודעת בשער ההולדה וההורות העתידיים לבוא, שער שהאדם יוצר בכוחות עצמו. כוחות של חברה ותרבות, שהם שונים בתכלית השינוי מכוחות הטבע שמולם אנחנו משתאים בטקסי הלידה או המוות. מושגי הקדושה, שבשלב המקראי שלנו היו שמורים בעיקר להקשרים אלוהיים, הואצלו מן הבורא בצלם אל הנבראים בצלמו. איש מקדש אישה. אישה מתקדשת לאיש, והכול כרוך בקדושת הטקס – טקס הקידושין. מה שבעבר היה נחלתם של כוהנים ולווים הופך לשווה לכל נפש: האישה מתקדשת בפרוטה ובשווה פרוטה. אין אישה שאין בה היכולת להתקדש. אין איש שהקדושה היא ממנו והלאה. הכוח הפך לנחלת הכלל.

לקדושה פנים שונים ומגוונים. אחד מהם הוא הקדושה כהזמנה לאינטימיות. למשל, קודש הקודשים: המפגש בין הכוהן הגדול לאלהים, המתקיים אחת לשנה, בזמן האינטימי ביותר ובמרחב האינטימי ביותר שיש. כל כך גדולה האינטימיות במפגש הזה, עד שהכוהן הגדול מחויב להיכנס אל הקודש בדרך טקסית מסוימת, כשעל בגדו פעמוני זהב ורימונים: "...ונשמע קולו בבואו אל הקודש לפני ה' ובצאתו ולא ימות" (שמות כח, לד-לה).

מי שמבקש ללמוד מכאן על החרדה ועל האיסורים – מוזמן. אך מי שמבקש ללמוד מהקדושה האולטימטיבית של סדר העבודה על האינטימיות האנושית של היום-יום, ילך בעקבותיו של גדול אמוראי ארץ ישראל, ר' יוחנן, שכאשר היה עולה לשאול בשלומו של ר' חנינא, היה מכחכח בגרונו, כדי לא להתפרץ באחת אל עולמו האינטימי של עמיתו. על התבונה והרגישות הנדרשות ביצירת האינטימיות בין שני אנשים לומד רבי יוחנן מהתנהגותו של הכוהן הגדול בכניסתו לקודש הקודשים,

לרוב העולם ולאורך ההיסטוריה אנשים בוחרים להתחתן. ברוב החברות האנושיות יש טקס נישואים כזה או אחר. לכאורה אין כאן עניין גדול; אם מסתכלים על מעגלי החיים, הרי שברוב החברות האנושיות נמצא גם טקסי מעבר מילדות לבגרות, טקסי לידה ומוות - מעין התנהגות אנושית צפויה ומקובלת, הלובשת צורה שונה בגווני הזמן והמקום. ובכל זאת, הנישואים שייכים לקטגוריה אחרת. לידה, התבגרות ומוות הם אכן מעגלי חיים אנושיים ואוניברסליים. הם מתרחשים אם נרצה או לא נרצה. אדם נולד, מתבגר ומת בלי שמישהו ישאל את דעתו בעניין. לחברה נותרה רק השאלה האם לציין אותם מבחינה תרבותית, אם לאו. בחתונה העניין מעט שונה: הטבע לא פועל את פעולתו ההכרחית, הבלתי נמנעת. הבחירה האנושית משחקת תפקיד מרכזי. הבחירה להינשא, הבחירה להינשא זה לזו, הבחירה להביא ילדים לעולם בדרך של תא משפחתי, הבנוי על זוגיות – כל אלה הם פועל יוצא של בחירה אנושית. אגב, גם אם החברה מחייבת את הזוג להינשא, וגם אם ההורים בוחרים לכלה את החתן – עדיין מדובר בבחירה אנושית.

ביותר מדיי חתונות בישראל איש מהנוכחים – שלא לדבר על החתן והכלה – אינו מסוגל לחבר בין התוכן ובין המעמד

התרבות היהודית לקחה את הרעיון הזה ופיתחה אותו לרמות גבוהות ביותר של בחירה ואחריות אנושית. הנישואים הם הרבה יותר מציון של שלב במעגלי חייו של אדם. המושג קידושין מחזיק בתוכו את מלוא העוצמה האנושית המתחייבת

הכותב הוא בן קיבוץ, בעל תואר במשפטים. מוביל יוזמות חינוכיות שונות במסגרת "המדרשה" באורנים. אחת מהן - "הוויה" - עוסקת בתחום הנישואים

במדרש עצמאי שלו על צמד המלים "ונשמע קולו".¹

טקס הקידושין טומן בחובו את סוד האינטימיות הצפונה בתוך המתחם המקודש. ברכות האירוסין מזכירות לנו את האסור והמותר. את הדרך המיוחדת שבה באים אל הקודש. גם כאן מותר כמובן לראות באזכורי העריות שרידים קדומים לחשיבה ארכאית ומחרידה, שמקומה לא יכירנה ברגע שכזה. ומותר לדרוש להן משמעויות אחרות. לדרוש ולהידרש. לדרוש את האינטימיות המיוחדת והזוגית, המבקשת למצוא לעצמה ביטוי טקסי בתוך מרחב זמן של קדושה. כי הרי בעצם, אין כאן שום חדש: טקס - אם הוא טקס טוב ומשמעותי - הוא ביטוי אמיתי למציאות החיים שבה הוא נערך. הוא משוחח עם המציאות הזו, הוא משקף אותה, הוא נדרש לה והוא גם יוצר עליה מדרש. אין הוא יכול להיות המציאות עצמה - כי אז זו שגרה, זה לא טקס - אבל גם אין הוא יכול להתנתק ממנה. הוא מחובר אליה בנימי נימים של דרשנות - החל מהדרשנות האישית וכלה בדרשנות החברתית והלאומית.

מחזה אבסורד

עד כאן הכול טוב ויפה, עד שמביטים עלינו, כאן ועכשיו: הדרשה לקדש ולהתקדש הופכת לאתגר לא פשוט עבור מי שנולד לתוך מושגים מודרניים של חול וחילוניות. השיח הישראלי מותיר מעט מאוד מקום לאפשרות לדרוש משמעות

למושגים הללו. החיים החילוניים אינם בנויים להתמודדות עם רגעים של קדושה: ברוב נקודות המפגש עם מעגלי החיים של היחיד מִפְנֵה החברה החילונית את הזירה ומזמינה את הרב הקרוב למקום מגוריה, שיגאל אותה מן ההתמודדות. שייקח מאיתנו את עול הקדושה. שישאיר אותנו להתבוסס בחול של עצמנו, שאליו אנחנו כל כך רגילים.

ואם בכלל מעגלי החיים כך, הרי שבחתונה על אחת כמה וכמה: את כל עוצמת הבחירה האנושית ומשקלה אין החברה שלנו מסוגלת לבטא בטקס קידושין אמיתי. התמונה הישראלית המוכרת לנו כל כך נלקחה כנראה ממחזה אבסורד: זוג אנשים בוגרים מחליט להינשא, בוחר בקפידה כל אות בהזמנה, כל שיר בערב, וכל מתאבן בקבלת הפנים. מאות אנשים עוזבים הכול ומתקבצים לערב אחד, סביב איש ואישה המבקשים לומר להם אמירה שיש לה, בין היתר, השלכה חברתית ותרבותית. הכל ערוך ומוכן לרגע שיבטא את העניין שלשמו התכנסנו... וכאן זה נעצר.

ביותר מדי חתונות בישראל איש מהנוכחים - שלא לדבר על החתן והכלה - אינו מסוגל לחבר בין התוכן ובין המעמד. איסורי העריות, חובות הכתובה, מוטיב הברכה, והעצב והשמחה שנשברת בסופו של הטקס - אינם מוצאים נקודות חיבור אל הישראלי העומד מסביב לחופה, ולרוב גם לא אל אלה העומדים תחתיה. בשוב ה' את שיבת ציון היינו כאילמים. כשלנו ביכולת לדרוש מדרש ישראלי יוצר, המסוגל למצוא את

יחזקאל פנט, "אל מול הים"

דרכו אל הטקס הזה. איש צעיר עומד בלב ירושלים הבנויה, ומגמגם על חורבנה של ירושלים. מרוב ביטחונם המוחלט בכך שלא ישכחו לעולם, אין רוב החתנים שבינינו מסוגלים לומר את המשפט מתחילתו ועד סופו, והרב נדרש להזכיר להם בשקט את מה שהצהירו כי לעולם לא ישכחו.

כשלונו ביכולת לדרוש מדדש 'ישראלי יוצר', המסוגל למצוא את דרכו אל הטקס הזה. איש צעיר עומד בלב ירושלים הבנויה, ומגמגם על חורבנה של ירושלים

עומדת קהילה שלמה ומקשיבה רוב קשב להתחייבותו המרשימה של החתן המנוסחת בכתובה. הקהילה חייבת להקשיב, מאחר שמדובר במסמך משפטי מחייב. כל כך מחייב, עד שבימי התלמוד, כשהעברית הלכה ונשתכחה, הקפידו לכתוב אותו בארמית. את העברית, לשון הקודש, שמרו למעמד הטקסי. 1,500 שנה אחר כך באנו לארץ וגאלנו את העברית, וכשאנו מפנים מקום בטקס למסמך אחד מחייב – אנחנו קוראים אותו בארמית. לגבי רובנו, זה לא מעיד על רשעות, אבל גם לא על חוכמה. נתקענו בשלב של זה שאינו יודע לשאול.

לחגיגת האבסורד אפשר להוסיף את ההיבט המשפטי, שהרי החוק הישראלי משמר את גישת המנדט הבריטי, ששימרה את

גישת השלטון העותמאני, שקבע בפשטות שכל אחד יתחתן במסגרת קהילתו העדתית. הכובש או הקולוניאליסט לא היה מעוניין לכפות על בני הארץ את חוקי הנישואים שלו, ואפשר להם אוטונומיה תרבותית. הצינונות, למיטב זיכרונו ההיסטורי, דווקא ביקשה להגדיר מחדש מי הם בני הארץ וכיצד עליהם לחיות. למרות זאת, בכמה תחומים, ובהם תחום האישות, בחרה מדינת ישראל שלא להחיל את הגישה הממלכתית. היא אימצה את המודל הקולוניאלי, ונתנה לריבונות אוטונומיה מלאה. כך הפכנו, במסגרת הסטאטוס-קוו, למדינה הכופה על אזרחיה היהודים את סוג הטקס שניהל עבורם איש הדת שמקובל על הרבנות הראשית.

והאמת היא שבמחזה האבסורד הזה כולנו שחקנים – דתיים וחילונים, רפורמים וקונסרבטיבים. כולנו משתפים פעולה עם מציאות שאין לה שום אחיזה הגיונית בחיינו: בראש ובראשונה החילונים, שמסרבים לקחת אחריות על הטקס מתחילתו ועד סופו. כי גם כאשר קם אדם חילוני ועורך לרעהו טקס נישואים – הוא לא באמת מתכוון "שזה יתפוס". האם מי מהארגונים החילונים העוסקים בזהות יהודית מוכן באמת לקבל אחריות על תחום הנישואים, על כל היבטיו, כבר מחר בבוקר? לדעתי, התשובה שלילית. שטח ההפקר שמשאיר המונופול של הרבנות הראשית משמש תירוץ מתמשך להתבכינות חילונית בנוסח 'לקחו לי ולכן איני יכול לעשות דבר'.

את התנועות הדתיות – הרפורמים והקונסרבטיבים – לא יהיה נכון להאשים בחוסר אחריות, אבל בהחלט אפשר

חתונה בקיבוץ לביא, צולם על ידי חבר קיבוץ

מי שנטע כרם יחללנו. יש חילול של גידוף ויש חילול של גאולה...
אני דרכי לגאול"².

או אהרון דוד גורדון. בשנת 1918 כתב גורדון מסה חשובה - "מתוך קריאה", שבה הוא נדרש לתחושת הפער בין עומק החול הארץ ישראלי לדלות החג. באבחנתו החדה הוא שולח את עצמו ואת בני דורו לחפש את עומק הקודש דווקא בתוך החול של השגרה: "חסר פה דבר מה בשירת החול", הוא קובע, וממשיך: "כי מהו החג אם לא תמצית השירה שבחול?"³. ביאליק וגורדון קיוו כי כמו שגאלנו את העברית ויצרנו ממנה מדרש ארץ ישראלי מרתק, נצליח לגאול את שלל עולם המושגים היהודי מהיקבעותו בעולם של קודש אל עולם אמיתי, עולם של חול: בחזונם ראו שניהם את היכולת ליצור תנועה אמיתית, מעבר הכרחי בין קדושה לחולין, מתוך הכרה בחשיבות השילוב בין הניגודים. מומלץ לחזור ולשים לב היטב למילים שביאליק, המשורר הלאומי, בחר בהן: אין מדובר בחילול מנמיק, משפיל, פוגע. חילול הפרי בשנה החמישית - יגיד לכם כל חקלאי שהמתין חמש שנים לטעום מן הפרי - אינו פעולה פוגעת. זוהי פעולה חיונית - במובן של לתת חיים, לחבר למציאות, להפגיש בין הפרי האסור ובין החיים המורכבים, כאן ועכשיו.

העובדה שכל כך הרבה אנשים צעירים מוסיפים להתחתן ומתעקשים לקיים טקס כלשהו, היא עדות לצורך. את הצורך הזה יש לנו אחריות קהילתית לתרגם לטקס אמיתי ומשמעותי

אולם תקוותם של גורדון וביאליק טרם נתממשה: הישראליות מיהרה להפריד בחזרה בין קודש לחול. בין אז לעכשיו. בין דתיים לחילונים. סירבנו ליצור מדרש של אמת. ואם יש זירה שמזמינה מדרש כזה, זו זירת הנישואים. מספיק לפתוח את מסכת קידושין במשנה כדי להבין כי כל הרעיון של חתונה הוא חיבור בין ניגודים, מדרש שמוצא את דרכו בין הקטבים: בין נמוך לגבוה, בין אנושי לאלוהי, בין אינטימי לציבורי, בין גבר לאישה. נצלול אל פרק א' במשנה ונשאל את עצמנו במה עוסקים כאן: בקניין, בבעלות, במטבע עובר לסוחר או בהתקדשות של אדם לאדם? נפתח עיניים אל המודל שהותירה בידני התורה - יעקב אבינו - ונראה כיצד הוא נמשך במתח שבין האשה היולדת, הארצית והחיה - לאה, ובין

לזקוף לחובתן את הפספוס הגדול של אי ההגעה אל לב הציבור הישראלי. שנים ארוכות של התכתשות משפטית בבג"צ ועיסוק אובססיבי בשיח של זכויות הביאו את הציבור הישראלי לחוש כי מישהו מנסה לפגוע בציפור נפשו. השיח הרפורמי והקונסרבטיבי עובד מהראש ומתקשה מאוד לרדת מטה, אל הבטן הישראלית הרכה.

וכמובן לא נגרע את חלקם של הזרמים האורתודוקסיים למיניהם - ובהם רבני צהר. אלה נזהרים כל העת שלא לערער יותר מדיי על סמכות הרבנות הראשית - מוסד ארכאי ומנדטורי, שלעניות דעתי אינו עולה בקנה אחד עם הרעיון הציוני - ומקבלים בהכנעה את מרותו ותפקידו. מובן שאפשר היה לפרט כאן גם את חלקם של שופטי בג"צ ושל הפוליטיקאים במחזה, אולם די אם נאמר כי אין בהווה הישראלית מי שפטור מאחריות למצבנו. כך נשארנו כולנו עם טקס חתונה שקפא על שמריו, שאינו משוחח יותר עם מושגי הזוגיות הישראלית ועם מוסד המשפחה, ואינו משוחח באמת - שיחת עומק, אמיצה ותובענית - עם המסורת היהודית שלנו.

האם זה מחויב המציאות? האם אין דרך לדרוש את המרכיבים העתיקים של טקס הקידושין אל חתונה ישראלית מודרנית? האם אי אפשר לבנות טקס קידושין, נישואים, חתונה - שיהיה מסוגל לתת ביטוי למציאות הישראלית שאנחנו חיים בה?

קודש בעולם של חול

מאחר שבאתי לעולם כחילוני, אני מבקש למצוא את התשובות אצל מי שהתמודדו עם שאלות דומות בראשית דרכה של הצינונות; מי שגדלו במושגים של קודש וסירבו להישאב אל השטחיות שנלוותה לעתים לחלקים בעשייה הצינית בנוגע למקורות התרבות היהודית; מי שהשכילו לחבר בין קטבים שנראים מנוגדים לכאורה. חיים נחמן ביאליק, למשל. קריאה במאמרו "הלכה ואגדה", שנכתב לפני 70 שנה, מביאה גם היום אל עומק החיבור בין מושגי יסוד. כשנדרש ביאליק, 15 שנה לאחר שכתב את "הלכה ואגדה", לשאלה מדוע להתעקש על מושגים של קודש, בחר איש המלים למקד את תשובתו דווקא בקדושה שבחול: "אני בוחר בכוונה בטרמינים ישנים למושגים החדשים", מסביר ביאליק, "כדי להראות על הטרמינים הללו שיש להם מושג נצחי. במשך הדורות אנחנו צמצמנו המושגים שלנו, קשרנו אותם עם תוכן מיוחד". ביאליק דורש הרבה הרבה מאוד: "אני רוצה לגאול את הטרמינים הללו מן האוויר המיוחד הזה לתחום האנושי הכללי, סקולריזציה של המונחים האלה, חילול, אם לתרגם את המונח של סקולריזציה במובן חול.

האישה הנחשקת, היפה והעקרה, שלידתה הייתה גם שעת מותה – רחל. נפתח את העיניים ונבין כי חתונה אחת במודל אחד, שאינו נתון לוויכוח, היא אי הבנה של מה זו חתונה. זו התנשאות על מושג הנישואים.

טקס החתונה הוא הזמנה למדרש. יותר משזו זכותנו, זו חובתנו – אם אנחנו מבקשים להתייחס אל עצמנו ברצינות. העובדה שכל כך הרבה אנשים צעירים מוסיפים להתחתן ומתעקשים לקיים טקס כלשהו, היא עדות לצורך. את הצורך הזה יש לנו אחריות קהילתית לתרגם לטקס אמיתי ומשמעותי, שיהיה מסוגל לבטא את העומדים תחת החופה, את הקהל הסובב אותם, וגם (בסוף) את מי שעורך את הטקס. זו לא משימה קלה, אבל זו הזמנה לצאת לדרך שהיינו אמורים להלך בה כבר לפני עשרות שנים.

אנו מחייבים את הזוגות המגיעים אלינו להיכנס לתהליך של לימוד ובירור, שבסופו אנו עוזרים להם יצור טקס חתונה ישראלי: טקס שהוא טקס יהודי

לפני כשנה וחצי התחלנו – עם הרבה חששות ולבטי בטן – “בינה באפעל”, המדרשה באורנים ומכון הטקסים החילוני, לנסות להוביל מהלך כזה. קראנו לו הוויה: גם כי טקס הנישואים חייב להיות ביטוי להוויית חיינו, אבל גם כי ככל שנכנסנו לעומק המושג, מצאנו כי הוא מעט המחזיק את המרובה. בעברית התלמודית הוויה היא ביטוי של היות אישה לאיש. כלומר נישואים. הוויה היא גם האופן שבו מגיעים להכרעה על ידי מחלוקת, לימוד ודיון הלכתי – בדיוק כפי שעשו זאת אבי ורבה.⁴ ונכון, הוויה היא גם אחד משמות האל. וגם בשפה הזו הגיע הזמן שנתחיל לדבר כאן ועכשיו. יראת אלוהים נדרשת לנו, ולא יראה ממושג האלוהים.

את הדילמות, את השאלות, את האפשרויות ואת האתגרים אנחנו מבקשים להכניס, כל שבוע מחדש, אל בית המדרש. אחת לשבוע יושבים אנשים – דתיים וחילונים, גברים ונשים, אנשי אקדמיה ועורכי טקסים – ולומדים לעומק את חומרי ההוויה, מתוך כוונה להציע מה זו חתונה ישראלית. אנחנו מאמינים כי זו הדרך: לא להתעלם מהמחלוקות ולא לטשטש אותן, אלא להיכנס אליהן בדעה צלולה. להקשיב למציאות מתוך מחויבות למסורת. להתחבר לעבר מבלי להתנתק מהווה. במקביל קיים האתגר שאליו אנו נדרשים זה שנים – אתגר שאנו מנסים

להתמודד עמו יום-יום מול הזוגות המבקשים כי נשיא אותם. כפי שאנו מחייבים את עצמנו למהלך עמוק ואמיתי, כך אנו מחייבים את הזוגות המגיעים אלינו להיכנס לתהליך של לימוד ובירור, שבסופו אנו עוזרים להם יצור טקס חתונה ישראלי: טקס שהוא טקס יהודי במלוא מובן המילה, ולא פחות מכך – הוא גם טקס אישי ומשמעותי. בכל שנה מאות זוגות לוקחים את ההזדמנות שניתנה להם ומנצלים אותה עד הסוף. הם שואלים עצמם מה זו קדושה בשבילם. הם מעלים על הכתב את התחייבותם – הכלכלית והרוחנית – לכדי כתובה. הם מאפשרים לעצמם להתברך בשפע של שבע הברכות, ויורדים לעומק החוכמה של השילוב בין עצב לשמחה, הטמון עמוק כל כך בשבירת הכוס. את ההבדל בין טקסי “הוויה” לטקסים אחרים לא מוצאים במילים או בסמלים שנוספו או נגרעו. ההבדל נעוץ באופן שבו הזוג עומד מתחת לחופה. בקשב הדק של מאות האורחים המעיד על ההבנה כי הטקס שמולם – גם אם הוא דומה מאוד במילותיו לטקסים שכבר נכחו בהם – הוא טקס שהושקעה בו מחשבה עמוקה. הוא טקס שבחרו בו האנשים העומדים ומתקדשים לעיניהם.

זהו מהלך לטווח ארוך, ולכן עוד ארוכה הדרך. זה לא ייקח שנה אחת וגם לא שנתיים, אך כל הזמן מצטרפים עוד אנשים וארגונים למהלך הזה. זהו מהלך שעיקרו ויתור על הזירות הצעקניות של הלובי הפוליטי או המאבק המשפטי, וכניסה לשיח עמוק ומעצב של הוויה ישראלית; שיח שבו מבינים כי מבחן הניגודים הגדול – באהבה כמו בחיים – נעוץ במתח שבין האמת לשלום. את המתח המפרה והתמידי הזה אנו מבקשים להוביל אל בית המדרש. לשלב בין לימוד למעשה ולהראות כי אפשר אחרת. ואולי יום אחד יוכלו לומר גם עלינו, הישראלים של המאה ה-21, את שאמרנו בעבר על אלה של המאה הראשונה: “אע”פ שנחלקו בית שמאי כנגד בית הלל... לא נמנעו בית שמאי לישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי, אלא נהגו האמת והשלום ביניהן, שנאמר ‘האמת והשלום אהבו’.”⁵ הלוואי.

זוגות המעוניינים להינשא דרך אחד מעורכי הטקסים של הוויה, או לבוא לסמינר מרכזי של לימוד והדרכה, מוזמנים להתקשר אל מוקד הכניות של הוויה 03-750-750-1.

¹ ויקרא רבה כא, ח’.

² ח”נ ביאליק, דברים שבע”פ, כרך א’, עמ’ קצח, תל אביב תרצ”ה.

³ א”ד גורדון, “מתוך קריאה”, בתוך: האומה והעבודה, חיפה תשי”ז, עמ’ 287.

⁴ אני מודה למיכל שילוני על העין הבלשנית החדה שהבחינה בכל משמעויותיה של המילה “הוויה”.

⁵ תוספתא יבמות, א, ג.